

ЗАЦВЕРДЖАНА

Пaстанова
Мiнiстэрства адукацыi
Рэспублiкi Бeларусь
20.10.2020 № 275

**Вучэбная праграма факультатыўных заняткаў
«Народныя песнi i абрады беларусаў»**
для X класаў устаноў адукацыi, якiя рэалiзуюць адукацыйныя праграмы агульнай
сярэдняй адукацыi

**ГЛАВА 1
АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЗЖЭННІ**

1. Дадзеная вучэбная праграма факультатыўных заняткаў «Народныя песнi i абрады беларусаў» (далей – вучэбная праграма) прызначана для вучняў X класа ўстаноў адукацыi, якiя рэалiзуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыi.
2. Дадзеная вучэбная праграма разлiчана на 35 гадзiн (1 гадзiна ў тыдзень).

3. Мэта – паглыбленне і сістэматызацыя ведаў па абрадавай і пазаабрадавай песеннасці беларусаў.

4. Задачы:

разуменне паняццяў «абрад», «звычай», «сямейна-абрадавы комплекс»;

паглыбленне і сістэматызацыя ведаў па радзінных, вясельных і пахавальных абрадах і паэзіі;

пашырэнне і падагульненне ведаў па пазаабрадавых народных песнях;

агляд сучаснай песеннай творчасці, якая развіваецца ў народна-традыцыйнай манеры;

сістэматызацыя ведаў пра дзіцячы песенны фальклор;

практычнае развучванне лепшых узораў народна-песеннай творчасці беларусаў.

5. Формы і метады навучання і выхавання рэкамендаваны з улікам узроставых асаблівасцей вучняў X класа, змястоўнага і працэсуальнага кампанентаў вучэбнага матэрыялу. Асноўнымі формамі пры навучанні фальклорнаму ансамблю з'яўляцца практычныя заняткі. Пры гэтым акцэнт робіцца на індывідуальны падыход. Тлумачальна-ілюстратыўны і рэпрадуктыўны метады – аснова практычнага засваення спеваў. Вынікам работы ў кожным класе з'яўляецца вывучэнне твораў лепшых узораў народных песень з невялікім дыяпазнам гучання (абавязкова як у павольным, так і ў хуткім тэмпе). Пасля кожнага паўгоддзя праводзяцца кантрольныя заняткі. У канцы года праводзяцца справаздачныя заняткі-канцэрты.

Настаўнік сам плануе тэматыку і віды дзейнасці, форму заключна-падагульняючых заняткаў, робіць падбор тэкстаў песень для развучвання (не менш трох).

6. Асноўныя патрабаванні да вынікаў засваення зместу вучэбнага матэрыялу выяўляюцца ў тым, што ў вучняў будуць сфарміраваны:

6.1. уяўленне аб культурнай спадчане беларускага народа (вусна-паэтычнай творчасцю, музычным фальклорам, абрадавымі традыцыямі);

6.2. веды жанраў беларускага земляробчага календара, асноў народных спеваў (спецыфіка), вобразаў беларускай міфалогіі, некаторых рыс народнай харэаграфіі;

6.3. уменні адрозніваць і адносіць народныя творы да пэўнага жанрава-відавога раздзелу фальклора (сямейна-абрадавага комплексу, традыцыйнай пазаабрадавай паэзіі, дзіцячага песеннага фальклору); выконваць не менш трох песенных твораў; удзельнічаць у тэатралізацыі сямейнага абраду.

ГЛАВА 2 ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

X клас (35 гадзін)

Тэма 1. Абрады, іх паняцце і сістэматызацыя. Сямейна-абрадавы комплекс (1 гадзіна)

Абрады як частка традыцыйна-бытавой культуры і сукупнасць сімвалічна-знакавых дзеянняў. Адлюстраванне звычаяў і вераванняў. Паходжанне абрадаў і паэзіі. Паняцце «звычай». Каляндарная, сямейная і аказіянальная абраднасць. Варыятыўнасць сістэматызацый. Абрады рэлігійныя, вытворчыя, сямейна-бытавыя і грамадзянскія. Звычаі і абрады, звязаныя з будаўніцтвам хаты і асваеннем жылля, капаннем калодзежа.

Сямейна-абрадавы комплекс (радзіны, хрэсьбіны, вяселле, пахаванне і памінанне) і яго паэзія.

Тэма 2. Радзінныя звычаі, абрады і песні (2 гадзіны)

Радзінныя звычаі і абрады. Уяўленні і вераванні, звязаныя з цяжарнасцю жанчыны і паспяховым завяршэннем родаў. Звычаі і абрады, звязаныя з нараджэннем дзіцяці: перад родамі, дапамога пры родах, з'яўленне на свет, дзяўчынка або хлопчык. Роля бабкі-павітухі. Першае купанне, кармленне. Адведкі, выбар кумоў.

Радзіны (хрэсьбіны, хрысьціны). Звычай і абрады, што папярэднічаюць хрышчэнню. Імянарэчэнне. Застолле. «Перапіванне» кумоў. «Бабіна каша». Пераапраананні. «Бусел». Зычэнні. Абмен падарункамі. Абрад «цягання бабы на баране», ачышчэння ўсіх прысутных.

Абрады і звычай першага кроку, слова, з'яўлення першага зуба, па-стрыжэння. Радзінная паэзія – адметная рыса беларускага фальклору. Заклінальныя, велічальныя, жартоўныя і застольныя песні. Вобразы дзіцяці, парадзіхі, бабкі, бацькі.

Радзінныя звычай і абрады. Бабка-павітуха ў радзінным абрадзе. Звычай хрышчэння і радзін. Радзінная паэзія. Як даваліся імёны.

Практычныя заняткі: «Гісторыя твайго імені».

Тэма 3. Вясельная абраднасць і песні (4 гадзіны)

Паходжанне вясельнага абраду і яго сутнасць. Этапы вяселля: сватанне, заручыны, каравай, зборная субота, пасад, распятанне касы, выезд маладога, вячанне, вяселле ў маладога і маладой, пярэзвы. Адлюстраванне рэшткаў старажытных вераванняў, формаў шлюбу. Роля хлеба на вяселлі. Багацце каравайнага абраду.

Багацце вясельных песень. Іх тэматычны змест. Сіроцкія матывы. Мастацкія вобразы, сімволіка і паэтыка. Сучаснае вяселле. Вясельная сімволіка. Што азначае ў вяселлі рабіна, сасна, явар, сокал, галубы, перапёлка, сонца, месяц?

Практычныя заняткі: развучванне вясельных песень; апытванне дарослых, якія яны ведаюць традыцыйныя вясельныя чыны і што яны азначаюць, або выпісванне іх з тэкстаў абрадавых песень (маршалак, дружка, каравайніца, сват, музыка, свяцёлка, пасцельніца, завівальніца, прыданкі, заручнікі, падстрыжанка, кубельнік); запіс вясельных тостаў, зычэнняў; складанне лібрэта каравайнага абраду.

Тэма 4. Пахаванне і хаўтурныя галашэнні (2 гадзіны)

Паходжанне галашэнняў і абрадаў. Іх сувязь з вераваннямі. Смерць чалавека і рытуальныя дзеянні, звязаныя з яго пахаваннем. Цыклы галашэнняў і іх змест. Галашэнні па бацьку, маці, мужу, сыну, дачцы, дзеду. Імправізацыя і паэтыка ў тэкстах галашэнняў.

Практычныя заняткі: апытанне дарослых аб традыцыі правядзення Радаўніцы, Дзядоў.

Тэма 5. Пазаабрадавая паэзія. Гістарычныя песні (3 гадзіны)

Жанры пазаабрадавай паэзіі, іх тэматычны і практычны змест. Азначэнне і класіфікацыя.

Асаблівасці гістарычнай песні, яе сувязь з баладай. Адлюстраванне ў песнях барацьбы народа з яго ворагамі (татара-мангольскае нашэсце, турэцкі палон, Аршанская бітва, вайна 1812, 1941–1945 гадоў).

Тэма 6. Балады (3 гадзіны)

Азначэнне жанру і паходжанне балад. Запіс, даследаванне і выкарыстанне ў мастацкай творчасці. Класіфікацыя (балады з міфалагічнымі матывамі, казачныя і легендарныя, балады-загадкі, гульнёва-карагоднага складу, навелістычныя). Асноўныя сюжэты і матывы. Паэтыка.

Літаратурная балада.

Практычныя заняткі:

складанне зборніка загадак на аснове балад-загадак; праслухоўванне і развучванне балад-песень;

конкурс чытальнікаў народных і літаратурных балад.

Тэма 7. Сацыяльна-бытавыя песні (2 гадзіны)

Асаблівасці песеннага цыкла. Творчасць сялян, якія займаліся адыходніцкім рамяством. Нядоля, жабрацтва, несправядлівасць як асноўная тэма песень.

Антыпрыгонніцкі матыў. Паднявольная праца селяніна, жорсткая эксплуатацыя яго панам, папом і падпанкамі. Гора і нядоля ў антыпрыгонніцкіх песнях.

Рэкруцкія, салдацкія і казацкія песні. Набор у рэкруты, паказ розных этапаў салдацкай службы, зварот да хаты, смерць, асуджэнне вайны і несправядлівасці – тэмы салдацкіх песень.

Бурлацкія (стругоўскія), чумацкія і батрацкія песні. Іх асаблівасці ў Беларусі.

Практычныя заняткі: праслухоўванне запісаў сацыяльна-бытавых песень і іх развучванне.

Тэма 8. Песні пра каханне і сямейна-бытавыя песні (3 гадзіны)

Спецыфіка любоўных песень. Вобразы дзяўчыны і хлопца. Паэтызацыя пачуцця кахання, асуджэнне здрады. Сацыяльныя матывы. Народная мараль і этыка ў любоўных песнях.

Сямейна-бытавыя песні. Жыццё замужняй жанчыны ў чужой сям'і. Тэматыка песень: гаротны замуж, успамін пра бацькоўскі дом і мару пра сустрэчу з роднымі, сям'я мужа і яе адносіны да нявесткі, няўдалы і дэспатычны муж, жонка-няўдаліца, удовіны і сірочыя песні.

Практычныя заняткі: праслухоўванне запісаў песень і іх развучванне.

Тэма 9. Жартоўныя песні і прыпеўкі (3 гадзіны)

Асаблівасці жартоўных і сатырычных песень. Паказ іх вобразаў: недарэчнага мужа, няўдалай жонкі, іншых членаў сям'і, высмейванне розных заганаў у характары і паводзінах людзей. Песні пра жывёл, звяроў, птушак і насякомых. Сацыяльныя матывы ў жартоўных песнях.

Прыпеўкі. Паняцце жанру. Каханне як асноўная тэма прыпевак. Бытавыя матывы. Сатыра і гумар. Лёс прыпеўкі ў наш час. Вялікая Айчынная вайна ў прыпеўках. Прыпеўкі літаратурнага паходжання, аўтарскія і самадзейныя. Мастацкія асаблівасці. Паралелізм і сімволіка.

Практычныя заняткі:

развучванне жартоўных песень і прыпевак;

конкурс на лепшага выканаўца і складальніка прыпевак.

Тэма 10. Карагодныя, танцавальныя і гульнявыя песні (5 гадзін)

Жанравая разнавіднасць. Карагодныя і танцавальныя песні, іх сувязь з абрадамі і пазаабрадавай творчасцю народа. Тры кампаненты ў гульнявых песнях: выразныя сродкі паэзіі, музыкі і гульнявага дзеяння.

«Яшчур», «Падушачка», «Перапёлачка», «Проса», «Мак», «Лянок».

Практычныя заняткі:

развучванне карагодных, танцавальных і гульнявых песень;

фестываль гульнявых песень.

Тэма 11. Развіццё фальклорных традыцый у сучаснай творчасці народа (2 гадзіны)

Умовы бытавання некаторых песень савецкага перыяду, створаных у традыцыйнай манеры пра рэвалюцыйную героіку, радасць стваральнай працы, ваеннае і мірнае жыццё людзей («Бывайце здаровы!», «Ручнікі», «Гэй, байцы, вайна настала», «А у полі, полі пры зялёным гаі», «Як на нашым на Палессі», «Расцвіла калгасная зямля», «Лявоніха», «Песня пра Нёман», «Расцвітай, Палессе»). Фальклор Вялікай Айчыннай вайны (аўтарскі пачатак, перапрацоўкі). Песні «Партызаны, партызанкі», «Над Бярозай-ракой», «Песня пра Заслонава», «Ў чыстым полі, полі пад ракітай», «Балада аб партызанцы Галіне», «Бывайце здаровы!».

Практычныя заняткі: выкананне сучасных фалькларызаваных песень, іх тэатралізацыя.

Тэма 12. Дзіцячы песенны фальклор (3 гадзіны)

Значэнне ў жыцці чалавека народнай творчасці для дзяцей. Жанравы склад дзіцячага фальклору і яго спецыфіка. Асаблівасці калыханак, іх тэматыка і вобразнасць. Галоўныя персанажы (кот, куры, гулі, зайчык).

Творы, звязаныя з гульнёй (забаўляючы, лічылікі, пацешкі, прыгаворкі, гульнёвыя прыпеўкі). Творы, не звязаныя з гульнёй, або маюць неактыўны ў іх пачатак.

Практычныя заняткі: развучванне твораў дзіцячага фальклору.

Тэма 13. Падагульняючыя заняткі (2 гадзіны)